

Торайғыров университетінің
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайғыров университета

**ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ЗАҢ СЕРИЯСЫ
2022 ЖЫЛДАН БАСТАП ШЫҒАДЫ

**ВЕСТНИК
ТОРАЙҒЫРОВ
УНИВЕРСИТЕТА**

ЮРИДИЧЕСКАЯ СЕРИЯ
ИЗДАЕТСЯ С 2022 ГОДА

ISSN 2958-8618

№ 3 (2023)

Павлодар

НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
Торайгыров университета

Юридическая серия
выходит 4 раза в год

СВИДЕТЕЛЬСТВО

о постановке на переучет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания
№ KZ90VPY00046812

выдано

Министерством информации и коммуникаций
Республики Казахстан

Тематическая направленность

публикация результатов научных исследований, актуальных проблем
в области права, привлечение внимания к перспективным
и актуальным направлениям юридической науки

Подписной индекс – 76199

<https://doi.org/10.48081/XAKU2715>

Бас редакторы – главный редактор

Жетписов С.К.,
д.ю.н., доцент

Заместитель главного редактора Олжабаев Б. Х., *к.ю.н., асоц.профессор*
Ответственный секретарь Жамулдинов В. Н., *к.ю.н., асоц.профессор*

Редакция алқасы – Редакционная коллегия

Биштыга А.,	<i>доктор PhD, профессор (Республика Польша)</i>
Зайцев О. А.,	<i>д.ю.н., профессор (Российская Федерация)</i>
Ахмеджанова Г. Б.,	<i>д.ю.н., доцент</i>
Ишеков К.А.,	<i>д.ю.н., профессор (Российская Федерация)</i>
Дуйсенов Э. Э.,	<i>д.ю.н., профессор</i>
Дорожинская Е. А.,	<i>к.ю.н., доцент (Россия Федерация)</i>
Балымов Е. К.,	<i>доктор PhD,</i>
Аюпова З. К.,	<i>д.ю.н., профессор</i>
Омарова А. Р.,	<i>технический редактор</i>

За достоверность материалов и рекламы ответственность несут авторы и рекламодатели
Редакция оставляет за собой право на отклонение материалов
При использовании материалов журнала ссылка на «Вестник Торайгыров университета» обязательна

FTAMP 10.87.27

<https://doi.org/10.48081/BZXB1642>***Е. Е. Ерболатов¹, Г. А. Алибаева²**

¹Шығыс Қазақстан облысы мамандандырылған ауданаралық экономикалық соты, Қазақстан Республикасы, Өскемен қ.;

²Д. А. Қонаев атындағы Еуразия заң академиясы, Қазақстан Республикасы, Алматы қ.

e-mail: 718-2414@sud.kz

ЦИФРЛЫҚ ДӘУІРДЕГІ СОТ БИЛІГІ ЖӘНЕ ДЕРБЕС ДЕРЕКТЕРДІ ҚОРҒАУ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҮШІН ЕУРОПАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетімен қаржыландырылған (№ АР19680399 грант)

Ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды және үдемелі дамуы, интернеттің, ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың кеңінен таралуы Қазақстанның құқықтық жүйесі үшін сын-тегеурін болып табылады, оның негізгі құрамдас бөлігі сот билігі болып табылады. Сот билігін цифрландырудың күрделілігі мен бірегейлігі, ең алдымен, көптеген ғасырлар бойы қалыптасқан сот процесінің қағидаларын цифрлық дәуірдің шарттары мен ерекшеліктеріне бейімдеу қажеттілігінен көрінеді. Сонымен қатар, электронды сот төрелігіне көшу сөзсіз заңдық және технологиялық мәселелердің кең ауқымының синхронды шешімін анықтайды. Осыған байланысты сот билігін цифрландырудың ерекшеліктерін құқықтық тұрғыдан ашу, ең алдымен, құқықтық-теориялық ғылым үшін өзекті ғылыми міндетке айналады, өйткені ол сот төрелігіне тікелей қатысы бар көптеген әртүрлі құқықтық құбылыстар мен ұғымдардың мәнін қайта қарастыруға итермелейді. Интернет желісі әртүрлі сипаттағы мәліметтерді, соның ішінде дербес деректерді генерациялау және алмасу бойынша құқықтық қатынастарға түсетін құқық субъектілері арасындағы белгілі бір байланыстырушы буын болып табылады. Сондықтан дербес деректердің таралып кету қаупі сот ісін жүргізуді цифрландырудың тағы бір өзекті мәселесі болып табылады. Бұл проблемалар барлық дерлік елдерге тән.

Кілтті сөздер: Электрондық сот ісін жүргізу, дербес деректер, цифрландыру, жасанды интеллект, жаңғырту.

Кіріспе

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы саяси жаңғыру жолында, ол әдетте қоғамдық өмірдің барлық салаларында трансформациялық процестерге әкеп соғады. Бұл туралы Мемлекет басшысының 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару және жаңғыру жолы» және 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Жолдауларында да айтылған.

Мемлекет басшысы Қ. Қ. Тоқаев «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам»: «Биыл біздің еліміз дамудың жаңа кезеңіне аяқ басты» деп атап өтті [1]. Жолдаудың бұл жолдары реформалау үдерісі үдемелі серпінді болатыны туралы анық және нақты түсінік береді. Сот билігінің саласы шетте қалмайтыны, керісінше жоспарланған жаңғыртулардың белсенді қатысушысы болатыны сөзсіз.

Соңғы жылдардағы заманауи қайта құрудың маңызды трендтерінің бірі-қоғамдық өмір мен мемлекеттік қызметтің барлық салаларының қолданысына мықтап енген цифрландыру процесі. Осыған байланысты Мемлекет басшысының 2022 жылғы «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Жолдауы цифрландырудың, оның ішінде сот төрелігі саласында да бағдарын белгілеп, қазіргі уақытта сот төрелігін іске асыруда біркелкілікті қамтамасыз етуге арналған цифрлық талдамалық құралдар әзірленіп жатқанын көрсетті. Бұл ретте, мұның бәрінде маңызды рөл барлық цифрландыру процестерінің өзегі болып табылатын дербес деректер институтына тиесілі.

Зерттеушілер атап өткендей, ақпараттың негізгі көзі адам болып табылады, өйткені ол өзінің өмір сүру кеңістігінде ақпарат жасайды және оған сырттан келетін ақпаратты тұтынушы болып табылады [2, б.4]. Осыдан кез-келген ақпарат белгілі бір физикалық кеңістікте айналады және ең алдымен жеке сипаттағы ақпаратқа негізделген деп қорытынды жасауға болады.

Ғылыми-техникалық прогрестің дамуының екі жағы бар. Олардың бірі дербес деректерді еркін, жедел және ыңғайлы алуды дамытса, екінші жағы жеке тұлғаны бақылау және оның мінез-құлқын манипуляциялау үшін дербес деректерді пайдалану мүмкіндігінің пайда болуынан көрінеді. Сондықтан, бір жағынан, жоғары технологиялардың даму тенденциясы сындарлы болып табылады, өйткені ол жеке деректердің көп қырлы құбылысының әртүрлі жақтарын зерттеуге, оның мазмұны мен мәнін неғұрлым толық, жан-жақты және объективті ашуға ықпал етеді. Екінші жағынан, теріс,

өйткені кез-келген құқықтық категория осы салада заңды жүзеге асыруда теріс пайдаланудың алдын алу үшін нақты түсіндірілуі керек.

Жеке мәліметтер базасы қазір электронды түрде кең таралған, бірақ оларға мұрағаттар, картотекалар және т.б. жатқызуға болады. Алайда, бұл дербес деректері бар электрондық базалар, ең үлкен қызығушылық тудырады, өйткені ол тез жинауға, өңдеуге, сақтауға, пайдалануға және таратуға мүмкіндік береді.

Материалдар мен әдістер. Зерттеудің әдіснамалық негізі келесі жалпы ғылыми әдістерге негізделген: синтез, талдау, индукция, дедукция; жалпы қорытынды, абстракциядан дәлдікке көшу; теориялық әдістер, соның ішінде нақты іздеулер (салыстырмалы статистикалық мәліметтерде).

Нәтижелер және талқылау

Интернет ғаламдық виртуалды кеңістікті құрды, онда деректер алмасу қарқынды дамыды. Интернет желісін әртүрлі сипаттағы мәліметтерді, соның ішінде дербес деректерді генерациялау және алмасу бойынша құқықтық қатынастарға түсетін құқық субъектілері арасында белгілі бір байланыстырушы буын деп тануға болады.

Қазақстан Республикасында 2022 жылғы қаңтарда Интернетті пайдаланушылар саны елдің жалпы халқының 82,2 % -н құрады [3]. Пандемияға байланысты жағдай телекоммуникация саласының қарқынды дамуына түрткі болды, бүкіл әлем бойынша мемлекеттік органдар мен бизнес-құрылымдар қызметкерлерді қашықтықтан жұмыс істеуге ауыстырды, бұл интернет желісін пайдаланушылар санының артуына әкелді.

Ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды және үдемелі дамуы, интернет желісінің, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кең таралуы сот билігі негізгі құрамдас бөлігі болып табылатын Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесі үшін сын-тегеурін болып табылады.

Биліктің сот тармағына белгілі бір өкілеттіктер берілген, оларды жүзеге асырмай заңның үстемдігі принципінің жұмыс істеуі мүмкін емес, қоғамдық қатынастардың теңгерімді векторда дамуы мүмкін емес, ал әділеттілік деңгейі әркім үшін утопиялық. Сондықтан да әділ сот төрелігін тез әрі сапалы қамтамасыз етуді мақсат еткен әрбір өркениетті ел сот жүйесіне жұмсалатын барлық күш пен ресурстар тиімді, ұтымды және жеткілікті болатындай сот жүйесін ұйымдастыруға міндетті.

Сот билігін цифрландыру – бұл компьютерлік технологияларды қолдана отырып, сот ісін жүргізудің дәстүрлі нысандарын цифрлық форматқа біртіндеп аудару. Сот билігін цифрландырудың күрделілігі мен бірегейлігі, ең алдымен, көптеген ғасырлар бойы өндірілген сот процесінің қағидаларын цифрлық дәуірдің шарттары мен ерекшеліктеріне бейімдеу қажеттілігінен

көрінеді. Сонымен бірге, электрондық сот төрелігіне көшу судьяның тәуелсіздігін сақтау мен сот билігінің технологиялық тәуелділігінің артуы, компьютерлік терминологияны құқықтануға кең имплементациялау, заңға тәуелді емес, заңнамалық деңгейде заңдастыру арасындағы тепе-теңдікті қалай табуға байланысты құқықтық және технологиялық мәселелердің кең ауқымының синхронды шешімін сөзсіз анықтайды. технологиялық стандарттардың айтарлықтай саны сонымен қатар, сот төрелігін жүзеге асыруда қолданылатын дербес деректерді қорғау құралдары туралы мәселені шешу қажет.

Осыған байланысты сот билігін цифрландырудың ерекшеліктерін құқықтық тұрғыдан ашу, ең алдымен, құқықтық-теориялық ғылым үшін өзекті ғылыми міндетке айналады, өйткені ол сот төрелігіне тікелей қатысы бар көптеген әртүрлі құқықтық құбылыстар мен ұғымдардың мәнін, соның ішінде: егемендік, юрисдикция, құқық қолдану, цифрлық құқықтар, мемлекеттік мәжбүрлеу, құқықтық акт, заңды факт, құқықтық болжауды қайта қарастыруды шақырады.

Сонымен қатар, сот билігін цифрландыру күн тәртібіне көптеген мәселелерді шығарады, соның ішінде: «электрондық мемлекет», «электрондық сот төрелігі», «дербес деректер» ұғымдарын түсіну; сот қызметіндегі цифрландыру саласындағы ғылыми-техникалық жаңалықтарға, оның оң және теріс, құқықтық және басқа да әлеуметтік салдарына делдал болатын құқық пен заңнама жүйесінің элементі ретінде құқықтық нормалардың арнайы кешенін құру және дамыту перспективаларын айқындау; құқық қолдану актілерінің жаңа нысандарын, оның ішінде сот шешімдері мен үкімдерін цифрлық нысанда қабылдауды, тұтастай алғанда сот қызметіне цифрлық құжат айналымын енгізу мүмкіндігін дамыту.

Интернет желісін әртүрлі сипаттағы мәліметтерді, соның ішінде дербес деректерді генерациялау және алмасу бойынша құқықтық қатынастарға түсетін құқық субъектілері арасында белгілі бір байланыстырушы буын деп тануға болады. Сондықтан дербес деректердің таралып кету қаупі бүгінгі таңда өзекті мәселе болып табылады. Сонымен қатар, олар тек Қазақстанда ғана емес, барлық елдерде де болып жатыр.

Дербес деректердің таралып кету себептері әртүрлі. Бұл жоспарланған хакерлік шабуылдар, техникалық ақаулар, адам факторы болуы мүмкін. Сонымен қатар, әрекеттер қасақана да, абайсыз да болуы мүмкін. Мемлекеттік және құқық қорғау органдарының әртүрлі электрондық базаларында қамтылған адамдардың дербес деректері үнемі ашық қолжетімділікке түседі. Ал жоғарыда айтылғандардан бөлек, орын алып жатқан жағдайдың бір себебі – заңнамалық қордың жетілдірілмегендігі.

Бүкіл әлем бойынша дербес деректердің таралу динамикасы мемлекеттерді саясат пен реттеуді реформалаумен айналысуға итермелейді. Дербес деректерді қорғау қажеттілігі, өзектілігі қоғамдық өмір секторларын цифрлық түрлендіруге, оның ішінде сот ісін жүргізуді цифрландыруға байланысты күшейтілетін басты мәселе. Дербес деректерді өңдеумен айналысатын ұйымдар санының жүйелі түрде ұлғаюы олардың көлемінің тұрақты ұлғаюын көрсетеді. Сондықтан ISO/IEC 29151 | ITU-T X.1058 жеке деректерді қорғауды күшейтуге кепілдік беретін стандарт жасалды [4].

Қазақстан Республикасының дербес деректер туралы қолданыстағы заңнамасы осы мәселелерге жеткілікті көңіл бөлмейді. Отандық заңнамада дербес деректерді рұқсатсыз жинаудан нақты кепілдіктер жоқ. Бұдан басқа, Қазақстанда Интернет желісінде дербес деректерді өңдеу қауіпсіздігін қамтамасыз ететін нақты ережелер әзірленбеген. Осыған байланысты, дербес деректері бар базалардың операторлары мен меншік иелері өз пайдаланушыларының деректерін қорғау үшін шараларды дербес көздеуге міндетті. Интернетпен жұмыс істеудің заң жүзінде бекітілген ережелерінің жоқтығынан мемлекеттік органдармен, мекемелермен және басқа да ұйымдармен ішкі пайдалану үшін жергілікті ережелер, ұсыныстар мен нұсқаулар әзірленуде.

Мұндай шаралар мәжбүрлі болып табылады, өйткені Интернет желісіне жүктелетін жеке ақпаратқа қол жеткізу қылмыстық қол сұғушылықтың объектісіне айналады. Әдетте, бұл ЖСН деректері, банктік карта деректері, банктік шот нөмірлері және ұялы телефон.

Елбасымыз Қ. Қ. Тоқаев «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Жолдауында «Биыл біздің еліміз дамудың жаңа кезеңіне аяқ басты» сөздеріне көңіл аударғым келеді [1]. Жолдаудың бұл жолдары реформалау үдерісі үдемелі динамикаға айналғаны туралы анық және нақты түсінік береді. Сот билігінің саласы шетте қалмайтыны, керісінше жоспарланған жаңғыртулардың белсенді қатысушысы болатыны сөзсіз. Соңғы жылдардағы заманауи қайта құрудың маңызды трендтерінің бірі-қоғамдық өмір мен мемлекеттік қызметтің барлық салаларының қолданысына мықтап енген цифрландыру процесі. Осыған байланысты және Мемлекет Басшысының жоғарыда аталған Жолдауында цифрландыру бағдары, оның ішінде сот төрелігі саласында да белгіленген, осыған байланысты қазір сот төрелігін іске асыруда біркелкілікті қамтамасыз етуге арналған цифрлық талдамалық құралдар әзірленуде. Цифрландыруды сот ісін жүргізуге енгізудің маңызды аспектісі қазақстандықтардың соттарға деген сенімін және олардың әрқайсысы үшін сот төрелігінің қолжетімділігін арттыру болып табылады.

Сотқа деген сенім - бұл дауды шешуде халықтың соттың адалдығына, шығарылған сот актісінің әділдігіне, судьяның бейтараптығына күмән жоқ екеніне сенімділігі.

Осылайша, Қазақстанда сот реформасын жүргізу жағдайында әділ сот құқығын және сот төрелігі мен сот орналастыру жүйесіне деген сенімді нақты қамтамасыз ету мәселесі өткір туындайды.

Бұл мәселеде сот билігін ұйымдастыру саласындағы халықаралық тәжірибені зерделеу және оны бейімдеу мүмкіндігін пайдалану маңызды деп санаймыз, бұл біздің еліміздегі сот реформасының ілгерілеуіне оң әсер етеді.

Біздің зерттеуіміздің бір бөлігі ретінде біз көптеген елдерді талдай алмайтынымыз және олардың сот билігін ұйымдастыру үшін бүкіл сот жүйесіне талдау жасай алмайтынымыз анық, бірақ біз сот билігін ұйымдастырудың негізгі тенденцияларын анықтаймыз.

Әлемдік тәжірибе сот органдарының таңғаларлық әртүрлілігінің нақты дәлелдерін береді. Алайда, оны толығымен көшіру мүмкін емес және дұрыс емес, тек оның кейбір элементтерін ең прогрессивті және қажет етіп алу керек.

Енгізіліп жатқан электрондық сот төрелігін жақсартуға және осыған байланысты дербес деректерді қорғау тәсілдерін әзірлеуге мүмкіндік беретін тәжірибе ерекше қызықтырады.

Қазақстан Республикасы стандарттарымен теңестірілген АҚШ, Ұлыбритания, Германия және т.б. сияқты әлемнің жетекші дамыған елдерінде электронды сот ісін жүргізуді және жеке деректерді қорғауда айтарлықтай табысты тәжірибе бар екенін атап өткен жөн.

Осылайша, АҚШ федералды судьялар орталығы қылмыстық істерді есепке алу және аталған актімен белгіленген процедуралық мерзімдердің сақталуын бақылау үшін толық электрондық жүйені құруды көздейтін COURTRAN жобасын жүзеге асырды [5, 7 б.]. 1995–2004 жылдар аралығында барлық федералды соттарда электронды сот жүйесі енгізілді. Қазір АҚШ-та PACER еркін қол жетімді электрондық сот жүйесі жұмыс істейді, оның көмегімен сот құжаттары туралы ақпарат алуға, қабылданған өтініштердің тізілімімен, тағайындалған отырыстардың күнтізбесімен, істерді қарау барысымен, қабылданған шешімдердің тарихымен танысуға болады. Сілтеме бойынша (<https://pacer.uscourts.gov/filecase>) мемлекет берген парольдер арқылы қол жеткізуге болатын жеке кабинетке кіруге және сотқа құжаттарды электрондық (PDF) форматта беруге болады. Құжаттарды тапсырғаннан кейін жіберуші қабылданған құжаттар туралы хабарлама алады және жүйе жүйеде тіркелген басқа сот ісіне қатысушыларды автоматты түрде хабардар етеді, ал тіркелмеген сот ісіне қатысушыларды сотқа өтініш берген адам әдеттегідей хабардар етеді.

Ұлыбританияда сотқа құжаттарды электронды түрде беру 2009 жылдан бастап эксперименталды түрде мүмкін болды, ал 2013 жылдан бастап электрондық сот ісін кеңінен енгізуді көздейтін қылмыстық сот төрелігі жүйесін реформалау бағдарламасы «Жылдам және сөзсіз сот төрелігі» (Swift and Sure Justice) енгізілді. Реформа Британдық судьялар онлайн режимінде тыңдаулар өткізе алады, шешім қабылдай алады және үкім шығара алады деп болжайды, атап айтқанда, осылайша босату кепілін тағайындау туралы шешім қабылдануы мүмкін, бұл уақыт пен шығындарды айтарлықтай үнемдеуге мүмкіндік береді. Жәбірленушілер мен куәгерлер сот отырыстарына, соның ішінде бейнебайланыс арқылы жауап алуға қатыса алады және осылайша сотта қылмыскерлермен жеке кездесулерден аулақ болады.

Электрондық сот ісін жүргізу Германияда да дамыған-онда құжаттарды ұсыну, оларды өңдеу және шешім шығару электрондық форматта ғана емес, сонымен қатар жеке кабинеттің көмегімен іс жүргізу тараптары өзара пікірталасқа жазбаша түрде кіруге және екінші тарап ұсынған құжаттарға дау айтуға мүмкіндік алады. Азаматтық істер бойынша құжаттарды электрондық нысанда соттың DocumentBeam электрондық пошта жәшігіне ұсыну мүмкіндігі 2001 жылы енгізілді және сол жылдан бастап электрондық азаматтық іс жүргізуді реттейтін азаматтық процестік кодексінің нормалары жұмыс істей бастады, атап айтқанда, сурет пен дыбысты беру бойынша сот отырыстарын өткізу; электрондық құжаттардың өтініші; іспен электрондық түрде танысу білікті электрондық-цифрлық қолтаңба және т.б. [6].

Айта кету керек, бұл бүкіл Еуропалық Одақтың электронды сот ісін жүргізудің толыққанды жүйесі туралы емес, бірақ ЕО бұл бағытта тынымсыз жұмыс жасауда. 2008 жылдан бастап Еуропалық комиссия ұлттық және жалпы еуропалық деңгейде сот ынтымақтастығын жетілдіруге бағытталған еуропалық электрондық сот төрелігі стратегиясын (European eJustice Strategy) үнемі дайындап келеді; қазір 2019-2023 жылдарға арналған стратегияны енгізу аяқталуда, еуропалық электрондық сот төрелігі порталы (European E-Justice portal) құрылды және жұмыс істейді, ол ЕО заңнамалық актілерін; сот шешімдерін; ЕО және мүше мемлекеттердің соттарын; мүше мемлекеттердің ЕО тізілімдерін, оның ішінде компанияларды, жылжымайтын мүлікті, банкроттықты; ЕО-ға мүше мемлекеттердің адвокаттарын, нотариустарын, аудармашылары мен медиаторларын; азаматтық немесе коммерциялық істерде сот ісін жүргізу саласындағы құқықтық көмек, делдалдық, мұрагерлік, өсиеттерді жасау және тіркеу, бейнеконференцбайланыс және ынтымақтастық; сот және соттан тыс құжаттардың ресми нысандарын іздеу опцияларын ұсынады.

Сонымен, АҚШ, Ұлыбритания және Германияның электрондық сот ісін жүргізуді жүзеге асыруды қамтамасыз ету тәжірибесі көрсеткендей, бұл елдер басқа елдерге қатысты айтарлықтай қаржыландыруды бөліп, электрондық сот ісін жүргізу элементтерін енгізе бастады. Бұл өз кезегінде электрондық сот ісін жүргізуге қатысушылардың дербес деректерін қамтамасыз ету мәселелеріне назар аударуды ұмытпай, пайдаланушылардың қажеттіліктеріне назар аудара отырып, сот процесін толық автоматтандыруға және сот билігінің тиімділігіне әкелді.

Электрондық сот ісін жүргізуді енгізуге жоғарыда жүргізілген талдауды ескере отырып, Еуропа Кеңесінің сот төрелігінің тиімділігі мәселелері жөніндегі Еуропалық комиссияның алғашқы еуропалық құжат – Хартия қабылдағанын атап өту керек, онда жасанды интеллектті (бұдан әрі – ЖИ) сот жүйелерінде (бұдан әрі – Хартия) пайдалануға қатысты этикалық қағидаттар баяндалған [7].

Хартия саясаткерлер, заң шығарушылар және әділет мамандары ұлттық сот процестерінде жасанды интеллекттің қарқынды дамуына тап болған кезде басшылыққа алатын негізгі қағидаларды анықтады. Хартияда баяндалған көзқарас әділет саласында ЖИ қолдану тиімділік пен сапаны арттыруға ықпал етуі мүмкін және жауапкершілікпен, атап айтқанда, адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенциясымен (АҚЕК) және Еуропа Кеңесінің дербес деректерді қорғау туралы конвенциясымен кепілдендірілген негізгі құқықтарды сақтай отырып жүзеге асырылуы тиіс.

ЖИ жалпы мүдделер қызметінің құралы болып қала беретініне және оны пайдалану жеке құқықтарды құрметтейтініне көз жеткізу маңызды.

Айта кету керек, Қазақстанда ЖИ-ді заңнамалық деңгейде пайдалану реттелмеген, сондықтан оны сот жүйесінде қолдануға болады деп айтуға әлі ерте. Бүгінгі күні жасанды интеллект айтарлықтай әлеуметтік пайда әкелетін ғылыми-техникалық прогрестің негізгі түрі болғанымен, оның дамуы этикалық мәселелер мен әлеуметтік тәуекелдерді тудыратынын түсіну керек.

Біздің елімізде сот органдарының қызметіне ЖИ элементтері біртіндеп енгізілуде. Атап айтқанда, 2019 жылдан бастап «Атамекен» ҰКП жол картасы аясында ҚР Жоғарғы сотымен бірлесіп сот шешімдерін іздеу және болжау бойынша жасанды интеллект енгізу жобасы іске асырылуда [8]. 2022 жылдан бастап «Сот тәжірибесінің цифрлық талдауы» сервисі енгізілді, ол өзекті ақпарат көздері негізінде сот жүйесі қызметінің көрсеткіштерін шоғырландыруға және сот билігін басқарудың тиімді жүйесін құруға ықпал етеді.

Біз бұл тәжірибе Қазақстан Республикасында жасанды интеллектті дамыту стратегиясын қалыптастыру ісіндегі алғашқы маңызды қадам деп санаймыз.

Қазақстанда жасанды интеллект құру мен пайдалануды құқықтық реттеудің болмауы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау саласында, оның ішінде дербес деректер мен жеке өмірдің құпиясын қорғау саласында құқықтық және этикалық мәселелерге әкеп соғуы мүмкін. Сондықтан мемлекет жеке сипаттағы ақпараттың құпиялылығының құқықтық режимін қалыптастыруы қажет [9]. Ол дербес ақпарат айналымы саласындағы реттеу мен бақылауды, оны жинақтау мен пайдалану тәртібін, сондай-ақ оған қол жеткізу шарттарын айқындауды қамтуға тиіс. Қазіргі ақпараттық қоғам бізге қоятын міндеттерді шешу үшін ұлттық заңнаманы түбегейлі қайта қарау қажет.

Бұдан басқа, қазақстандық соттарға дербес деректер саласындағы бұзылған құқықтарды сот арқылы қорғауды күшейту рәсіміне ерекше назар аудару керек, өйткені ақпараттық қоғамның даму серпіні және одан әрі цифрландыру «адамның дербес деректері» сияқты санатты құқықтық өріске одан әрі тартуды көздейді. Қоғамдық қатынастарды одан әрі ақпараттандыру неғұрлым қарқынды болса, соғұрлым жеке мәліметтер айналымда болады және сәйкесінше олар бұзушылық объектісіне айналады. Демек, құқықтық қорғауды қажет ететін дербес деректер сот органдарының қорғау объектілері саласына көбірек тартылатын болады [10]. Осыған байланысты, бүгін біз Қазақстан Республикасында дербес деректерді құқықтық қорғау тетігін әзірлеу қаншалықты маңызды екенін нақты түсінуіміз керек.

Бұл ретте қазақстандық соттардың дербес деректерді қорғау мәселесі бойынша екі жақты ереже бар екенін түсіну қажет: бір жағынан, олар өз қызметіне Электрондық сот ісін жүргізуді енгізе отырып, деректер базасын өздері әзірлейді, сондықтан сот процестеріне қатысушылардың дербес деректерін қорғаудың алгоритмі мен нақты тәсілдерін әзірлеуі тиіс, ал, екінші жағынан, олар біздің қоғамды одан әрі цифрландыруға байланысты дербес деректер саласында бұзылған құқықтарды сотта қорғаудың нақты рәсімдерін әзірлеуге тиіс.

ПАЙДАЛАНҒАН ДЕРЕКТЕР ТІЗІМІ

1 Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» 2022 жылғы 1 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы // [Электронный ресурс] – <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>

2 Юсупов, Р. М. Человек в информационном пространстве / Р. М. Юсупов, В. П. Заболотский, В. П. Иванов // Проблемы информатизации. – 1996. – № 4. – С. 4.

3 6-74 жастағы халықтың жалпы санынан Интернет желісін пайдаланушылардың жынысы бойынша бөліністері үлесі // [Электронный ресурс] – https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=103&slug=6-74&cat_id=11&lang=kk

4 Международный стандарт против кражи персональных данных // <https://www.iso.org/ru/news/ref2252.html>

5 **Аносов, А. В.** Информационно-правовые вопросы формирования электронного правосудия в Российской Федерации : диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – 2016 // [Электронный ресурс] – <https://sci-book.com/pravo-informatsionnoe/informatsionno-pravovyie-voprosyi.html>

6 **Муромская, Ю. В., Батурина, Н. А.** Электронная форма судопроизводства за рубежом // Инновационная наука. – 2019. – Вып. 4. – С. 136–140. – ISSN 2410-6070 // [Электронный ресурс] – <https://cyberleninka.ru/article/n/elektronnaya-forma-sudoproizvodstva-za-rubezhom>

7 CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ), 2018. // [Электронный ресурс] – <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment>

8 Прогнозировать судебные решения поможет искусственный интеллект. Выступление Журсунова Р. на ежегодном Казахстанском юридическом форуме-2019 (г. Алматы). [Электронный ресурс] – <https://turkestan.atameken.kz/ru/news/33084-prognozirovat-sudebnye-resheniya-pomozhet-iskusstvennyj-intellekt>

9 **Важорова, М. А.** История возникновения и становления института персональных данных / М. А. Важорова. – Текст : непосредственный // Государство и право : теория и практика : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Челябинск, апрель 2011 г.). – Челябинск : Два комсомольца, 2011. – С. 33–38.

10 **Вельдер, И. А.** Система правовой защиты персональных данных в Европейском союзе: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Казань. 2006. – 27 с.

REFERENCES

1 Memleket basshysy Kasym-Zhomart Tokaevtyн «Adiletти memleket. Birtutas ult. Berekeli kogam» 2022 zhylygy 1 kyrkyjyektegi Kazakstan halkyna Zholdauy [Message from the Head of State K.K. Tokaev «A Just State. One nation. Prosperous Society» dated September 1, 2022.] // [Electronic resource] – <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyн-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>

2 **Yusupov, R. M.** Chelovek v informacionnom prostranstve [Man in the information space] / R. M. Yusupov, V. P. Zabolotsky, V. P. Ivanov // Problems of informatization. – 1996. – No. 4. – P. 4

3 6-74 zhastagy halyktyñ zhalpy sanynan Internet zhelisin pajdalanushylardyñ zhyñysy bojynsha bolinistegi ýlesi [Share of Internet users of the total population aged 6-74 years] // [Electronic resource] – https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=103&slug=6-74&cat_id=11&lang=kk

4 Mezhdunarodnyj standart protiv krazhi personal'nyh dannyh // [Electronic resource] – <https://www.iso.org/ru/news/ref2252.html> [International standard against identity theft // <https://www.iso.org/ru/news/ref2252.html>]

5 **Anosov, A. V.** Informacionno-pravovye voprosy formirovaniya elektronnoho pravosudiya v Rossijskoj Federacii [Information and legal issues of the formation of electronic justice in the Russian Federation]. dissertation for the degree of candidate of legal sciences. – 2016 // [Electronic resource] – <https://sci-book.com/pravo-informatsionnoe/informatsionno-pravovyie-voprosyi.html>

6 **Muromskaya, Yu.V., Baturina, N. A.** Elektronnyaya forma sudoproizvodstva za [Electronic form of legal proceedings abroad] // Innovative science. – 2019. – Issue. 4. – P. 136–140. – ISSN 2410-6070 // [Electronic resource] – <https://cyberleninka.ru/article/n/elektronnaya-forma-sudoproizvodstva-za-rubezhom>

7 CEPEJ Yevropeyskaya eticheskaya khartiya po ispol'zovaniyu iskusstvennogo intellekta (II) v sudebnykh sistemakh i ikh srede. Yevropeyskaya komissiya po effektivnosti pravosudiya (CEPEJ) [CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)], 2018. // [Electronic resource] – <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment>

8 Prognozirovat' sudebnye resheniya pomozhet iskusstvennyj intellekt. Vystuplenie Zhursunova R. na ezhegodnom Kazhastanskom yuridicheskom forume-2019 [Artificial intelligence will help predict court decisions. Speech by R. Zhursunov at the annual Kazakhstan Legal Forum 2019] (Almaty). [Electronic resource] – <https://turkestan.atameken.kz/ru/news/33084-prognozirovat-sudebnye-resheniya-pomozhet-iskusstvennyj-intellekt>

9 **Vazhorova, M. A.** Istoriya vozniknoveniya i stanovleniya instituta personal'nyh dannyh [The history of the emergence and formation of the Institute of Personal Data] / M. A. Vazhorova. – Text : direct // State and law: theory and practice: materials of the I International Scientific Conference (Chelyabinsk, April 2011). – Chelyabinsk : Two Komsomolets, 2011. – P. 33–38.

10 **Vel'der, I. A.** Sistema pravovoj zashchity personal'nyh dannyh v Evropejskom soyuze : Avtoref. dis. kand. yurid.nauk [System of legal protection

of personal data in the European Union : Abstract. diss. cand. legal sciences].
–Kazan, 2006. – 27 p.

Басып шығаруға 13.09.23 қабылданды.

*Е. Е. Ерболатов¹, Г. А. Алибаева²

¹Специализированный межрайонный экономический суд Восточно-Казахстанской области, Республика Казахстан, г. Усть-каменогорск;

²Евразийская юридическая академия имени Д. А. Кунаева,

Республика Казахстан, г. Алматы.

Принято к изданию 13.09.23.

СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ И ЗАЩИТА ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ В ЦИФРОВУЮ ЭПОХУ: ЕВРОПЕЙСКИЙ ОПЫТ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Данное исследование было профинансировано Комитетом по науке Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (грант № AP19680399).

Стремительное и нарастающее развитие научно-технического прогресса, повсеместное распространение интернета, информационно-коммуникативных технологий является вызовом для правовой системы Казахстана, ключевым компонентом которой является судебная власть. Сложность и уникальность цифровизации судебной власти прежде всего, проявляется в необходимости адаптации произведенных на протяжении многих столетий принципов судебного процесса к условиям и особенностям цифровой эпохи. В то же время, переход к электронному правосудию неизбежно детерминирует синхронное решение широкого круга как юридических, так и технологических проблем. В этой связи, раскрытие в правовом ракурсе особенностей цифровизации судебной власти становится актуальной научной задачей, прежде всего, для теоретико-правовой науки, ведь побуждает заново переосмыслить суть многих разнообразных правовых явлений и понятий, имеющих непосредственное отношение к правосудию. Сеть Интернет, является определенным связующим звеном, между субъектами права, вступающих в правоотношения по генерации и обмену сведений различного характера, в том числе и персональных данных.

А поэтому угроза утечки персональных данных, является еще одной актуальной проблемой цифровизации судопроизводства. Эти проблемы характерны практически для всех стран.

Ключевые слова: электронное судопроизводство, персональные данные, цифровизация, искусственный интеллект, модернизация.

**E. E. Yerbolatov¹, G. A. Alibaeva²*

¹Specialized Interdistrict Economic Court of East Kazakhstan region, Republic of Kazakhstan, Ust-Kamenogorsk;

²D. A. Kunaev Eurasian Law Academy, Republic of Kazakhstan, Almaty.

Accepted for publication on 13.09.23.

JUDICIAL POWER AND PROTECTION OF PERSONAL DATA IN THE DIGITAL AGE: EUROPEAN EXPERIENCE FOR THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This research was funded by the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (grant No. AP19680399)

The rapid and increasing development of scientific and technological progress, the widespread spread of the Internet, information and communication technologies is a challenge for the legal system of Kazakhstan, the key component of which is the judiciary. The complexity and uniqueness of the digitalization of the judiciary, first of all, is manifested in the need to adapt the principles of the judicial process developed over many centuries to the conditions and features of the digital era. At the same time, the transition to electronic justice inevitably determines the simultaneous solution of a wide range of both legal and technological problems. In this regard, revealing from a legal perspective the features of digitalization of the judiciary becomes an urgent scientific task, first of all, for theoretical and legal science, because it encourages us to rethink the essence of many different legal phenomena and concepts that are directly related to justice. The Internet is a certain connecting link between subjects of law entering into legal relations for the generation and exchange of information of a various nature, including personal data. And therefore, the threat of personal data leakage is another pressing problem of digitalization of legal proceedings. These problems are typical for almost all countries.

Keywords: electronic legal proceedings, personal data, digitalization, artificial intelligence, modernization.

Теруге 13.09.2023 ж. жіберілді. Басуға 29.09.2023 ж. қол қойылды.

Электронды баспа

1,06 Мб RAM

Шартты баспа табағы 9,2.

Таралымы 300 дана. Бағасы келісім бойынша.

Компьютерде беттеген А. К. Мыржикова

Корректоры: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Тапсырыс № 4142

Сдано в набор 13.09.2023 г. Подписано в печать 29.09.2023 г.

Электронное издание

1,06 Мб RAM

Усл.п.л. 9,2. Тираж 300 экз. Цена договорная.

Компьютерная верстка А. К. Мыржикова

Корректор: А. Р. Омарова, Д. А. Кожас

Заказ № 4142

«Toraighyrov University» баспасынан басылып шығарылған

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

«Toraighyrov University» баспасы

Торайғыров университеті

140008, Павлодар қ., Ломов к., 64, 137 каб.

8 (7182) 67-36-69

e-mail: kereku@tou.edu.kz

<https://vestnik.tou.edu.kz/>